

Mădălina Dana RUCSANDA

MĂDĂLINA DANA RUCSANDA

**REPERTORIUL NEOCAZIONAL
AL FOLCLORULUI MUZICAL
ROMÂNESC - GENURI VOCALE
ȘI ELEMENTE STRUCTURALE**



**EDITURA UNIVERSITARIA
Craiova, 2020**

Referenți științifici:

Prof.univ.dr. Stela Drăgulin

Conf.univ.dr. Roxana Pepelea

Copyright © 2020 Universitaria.

Toate drepturile sunt rezervate Editurii Universitaria.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
RUCSANDA, MĂDĂLINA DANA

**Repertoriul neocazional al folclorului muzical românesc :
genuri vocale și elemente structurale / Mădălina Dana**

Rucsanda. - Ed. a 2-a. - Craiova : Universitaria, 2020

Conține bibliografie

ISMN 979-0-9009911-7-1

ISBN 978-606-14-1634-9

78

© 2020 by Editura Universitaria

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețelele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

ARGUMENT

În perioada de după Revoluția din 1989, în societatea în care trăim apar adevărate mutații în modelele culturale care ordonează și dirijează existența oamenilor afectând și dinamica genurilor și obiceiurilor folclorice, în cadrul cărora s-au petrecut schimbări care au afectat structura și funcțiile acestora.

În *Lecția de deschidere* ținută la Facultatea de Litere a Universității din București, din data de 9 noiembrie 1909, profesorul Ovid Densușianu, reductabil filolog și folclorist, atrăgea atenția asupra faptului că un popor „nu trăiește numai din ce moștenește, ci și din ce adaugă pe fiecare zi în sufletul lui”. De aceea cercetătorul „trebuie să cuprindă în câmpul lui de observațiune și actualitatea și trecutul [...] pentru că nimic nu poate fi pătruns în toate tainele lui dacă e izolat în timp, ca și în spațiu. [...] nu trebuie să uităm că imaginația poporului nu rămâne inactivă, e stimulată mereu de ce se întâmplă în anumite împrejurări”. Având în vedere aceste idei, este oportună integrarea mărturiilor autentice ale tradiției noastre în peisajul contemporan.

Am observant că în ultima perioadă de timp au început să dispară unele categorii folclorice (balada, doina), altele au evoluat de la ritual la spectacol (obiceiurile legate de nuntă), s-au înmulțit practicile magice, în forme mai mult sau mai puțin legate de tradiție iar în desfășurarea obiceiurilor s-au produs de asemenea mutații importante. Sunt tot mai numeroase reconstituirile,

spectacolele de folclor, expozițiile, festivalurile, care apar în ochii cercetătorilor contemporani drept artificiale. În cadrul lor, observăm că manifestările performate nu mai reprezintă practici, ritualuri, obiceiuri sau reguli care normează viața, comportamentul sau concepția despre lume a unei comunități, ci se situează la un nivel mai superficial al unor acte exterioare, repetate sau dobândite recent, pe care comunitatea și le asumă ca reprezentative.

În acest context, am considerat necesară realizarea unei lucrări în care am abordat genuri folclorice aflate într-un evident proces de destrămare – cum sunt doina sau balada – dar și cântecul propriu-zis, care se bucură de cea mai mare răspândire și intensă circulație. În perioada contemporană în care asistăm la o criză culturală a omului care nu-și mai cunoaște rădăcinile și nu mai este preocupat de latura spirituală a existenței, ci doar de unele manifestări exterioare și este foarte important să fie găsită o legătură cu tradiția. Acest lucru se dorește a fi realizat în lucrarea de față, care, fără a avea pretenția unei tratări exhaustive, este valoroasă pentru specialiștii în domeniu dar și pentru publicul larg, deoarece vizează explicarea și înțelegerea genurilor tradiționale românești: doina, balada, cântecul propriu-zis.

I.

BALADA

1.1. Terminologie, origine, evoluție, tipologie

Prin diversitatea și bogăția conținutului literar și muzical, prin dimensiunea și caracterul declamatoriu, balada este genul vocal neocazional cel mai complex, din folclorul românesc.

În limba franceză, *ballade* provine din verbul latin medieval *ballare* și a denumit la început un cântec simplu și scurt, compus din trei strofe egale, cu refren, ce se cânta în cor în timpul dansului. Aceste cântece s-au răspândit odată cu dansurile în întreaga Europă apuseană încă din secolul al XI-lea, odată cu ele răspândindu-se și termenul de *ballade*. În secolul al XVIII-lea, odată cu creșterea interesului pentru creația populară, cuvântul reîntră în circulația generală și se impune în terminologia de specialitate, denumind cântecele epice cu tematică nuvelistică.

Dacă în trecut cântecul bătrânesc era destinat unui grup de ascultători și era interpretat numai în prezența unui asemenea grup care avea o atitudine activă, fiind de fapt, singurul eveniment artistic din viața satului, în zilele noastre cântecul bătrânesc nu mai are audiența de odinioară și nici nu mai este cunoscut ca altă dată, deci nu mai este un gen viu, productiv, în interiorul căruia să se dezvolte un proces fecund de creație. Din această cauză, mentalitatea și aspectele de viață contemporană nu își găsesc ecou în conținutul lui, fiind un cântec al trecutului și legat de trecut, fapt consemnat de intuiția folclorică în denumirea

de „cântec bătrânesc”, *balada* fiind denumirea dată producțiilor de origine mai nouă, cu dimensiuni mai reduse.

Referitor la adjectivul bătrânesc, Ovidiu Bîrlea constată că „interpretările populare au oscilat între cântec pentru bătrâni, destinat cu precădere oamenilor vârstnici ca fiind întru totul conform cu gusturile lor și cântec despre bătrâni, adică un cântec despre faptele memorabile ale strămoșilor, mai îndepărtați sau mai apropiați”¹. Optăm pentru folosirea denumirii de *cântec bătrânesc*, deoarece am observat că în mediul folcloric informatorii îl preferă și foarte rar aceștia folosesc termenul de baladă.

Termenul de baladă a fost atribuit în folcloristica românească de către Vasile Alecsandri (1852), iar Alexandru Amzulescu a definit-o ca fiind „*cântecul povestitor de ascultare, cântec prin excelență eroic și amplu, despre acțiuni vitejești sau senzaționale, cu personaje înfățișate în desfășurarea vie a unui subiect adecvat*”². În 1910, Nicolae Iorga caracteriza modul de manifestare a acestui gen: „*Balada se cântă sau mai bine se zice. Zicerea acestor melodii este o recitare melodică. Putem spune că partea de cântec întovărășește partea de poezie, o recheamă în minte – căci altfel omul nu e în stare a da nimic – o întreține, îndemnând și încălzind pe „zicator”, o adaugă și o preschimbă însă, prin căldura creatoare care-l cuprinde pe acesta încetul, cu încetul*”.

În folclorul românesc, cântecul epic este un gen cristalizat, aflat în proces avansat de diminuare a circulației atât ca întindere teritorială cât și ca număr de indivizi care îl păstrează în memorie sau îl interpretează.

¹ Bîrlea, Ovidiu. *Folclorul românesc*, vol. II, București, Editura Minerva, 1983, p. 61-62.

² Amzulescu, Alexandru. *Balade populare românești*, vol. I, București, Editura pentru Literatură, 1964, p. 36.

Eposul popular adunat de folcloriști prestigioși impresionează prin volum și varietatea subiectelor, dovedind că a avut în viața spirituală a românilor un rol semnificativ³.

La noi, balada a fost definită ca fiind cântec epic, narativ, de mari dimensiuni, care exprimă atitudinea poporului – în diferite perioade – față de natură și societate, lupta sa împotriva forțelor naturii și asupritorilor (externi și interni)⁴. Unele categorii de balade sunt cântate de femei, dar majoritatea interpreților sunt bărbați; multe balade sunt interpretate însă de lăutari, acompaniindu-se cu un instrument cordofon (vioară, cobză sau țambal) sau cu taraf. Deci, balada se caracterizează prin: caracterul povestitor, eroic al conținutului, exprimat muzical, suflul amplu, epic al desfășurării gradate a subiectului, mijloace specifice pentru realizarea imaginii poetice și muzicale.

Referitor la originea baladei, au existat mai multe teorii. Nicolae Iorga susține, în studiul despre balada românească, că aceasta ar fi luat naștere abia în secolul al XVI-lea, în preajma curții feudale și că ar fi o *transplantare a eposului sârbesc, pătruns prin guslarii sârbi, care colindau țările din această parte a Europei: din Franța peste regatul neapolelui, spre Spania, Serbo-Croația și ajuns în Principatele Dunărene, iar de aici, mai*

³ Menționăm antologiile reprezentative aparținând lui: Simion Florea Marian (1869, 1873), Atanasie M. Marinescu (1859), G. Dem. Teodorescu (1888), C. Rădulescu-Codin (1886), G. Cătană (1895), G. Alexici (1899), T. Burada (1880), Gr. G. Tocilescu (1900), Al. Vasiliu (1909), I. Popovici (1909), C. N. Mateescu (1909), N. Păsculescu (1910), T. Pamfile (1913), D. Furtună (1927), T. Papahagi (1925), I. Diaconu (1933-1934), Pr. Preda Ionescu (1939), Mathias Friedwagner (1940), C. Sandu-Timoc (1943), iar în ultimele decenii ale sex. XX menționăm pe: P. Caraman, Al. I. Amzulescu, I. C. Chițimia, Ovidiu Bîrlea, Adrian Fochi, Constantin Mohanu, Ion Talos, Ghizela Sulițeanu, etc

⁴ Cf. Comișel Emilia. *Folclor muzical, op. cit.*, p.289.

departe către Polonia”⁵; aceeași ipoteză a importului baladei a fost susținută și de către Ovid Densușianu⁶. Aceste idei au circulat datorită cunoașterii parțiale a literaturilor sud-est europene, cercetările detaliate desfășurate ulterior dovedind că doar 13% din subiectele de baladă românești se întâlnesc în balada populară iugoslavă, neogreacă, albaneză, macedoneană și istroromână, aceste influențe datorându-se condițiilor social-economice asemănătoare în care au trăit românii și popoarele balcanice⁷.

Teoria aristocratică a fost o altă concepție referitoare la originea baladei, care se referă la faptul că balada ar fi luat naștere la curțile domnitorilor, unde se cânta acest gen cu prilejul ospetelor, așa cum ne relatează cronică Predoslovia, a lui N. Costin. Datorită tematicii preponderent eroice și haiducești, a apărut o concepție falsă despre haiduci - teoria naționalistă - care îi considera răzvrățiți numai împotriva străinilor, idee eronată, infirmată de analiza tematicii și a conținutului acestor balade.

1.2. Stratificări stilistice

În folclorul românesc, balada aparține fondului străvechi cu rădăcini în perioadele proto-române, atestată pentru prima dată de mărturiile lui Iordanes (sec. VI d. Hr.), care menționează cântecul epic la geto-daci, deci el exista în momentul în care se poate vorbi de un folclor românesc, iar între 1574-1575 cronicarul

⁵ Iorga, Nicolae. *Istoria literaturii românești*, vol. I, București, Editura librăriilor Pavel Suru, 1925, p. 14.

⁶ Densușianu, Ovidiu. *Cestionariu despre tradițiunile istorice și antichitățile țărilor locuite de români*, p. II-a, Iași, 1895, p.196.

⁷ Oprea, Gheorghe, Ahapie, Larisa. *Tratat de folclor muzical românesc*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1983.

polon Matej Strykowski trecând prin Muntenia și Transilvania afirma: „*în toate adunările acelor popoare... faptele oamenilor renumiți sunt celebrate în cântece cu acompaniamentul vioarelor, a lăutelor, cobzelor și arfelor, căci poporul de jos se desfășează peste măsură ascultând marile vitejii ale principilor și voinicilor*”⁸. Cronicarul Miron Costin relatează chiar înainte de secolul al XVI-lea despre „obiceiul vechi de a se cânta la mesele domnilor cântecele din trecut”.

Cântecele eroice despre domnitorii noștri – Ștefan ce Mare, Mihai Viteazul etc – se bucurau de o largă circulație, până în Balcani, în Moravia și chiar până în Veneția, balada prezentând în această epocă realitatea istorică, mobilizând și stimulând masele la luptă, împotriva cotropitorilor.

Epoca maximă de înflorire a acestui gen a fost între secolele XVI-XVIII, perioadă după care a început destrămarea și parțial, dispariția acesteia, care s-a produs în funcție de preocupările omului, de evoluția mentalității, gustului și de concepția estetică a maselor. Schimbarea condițiilor de viață, dispariția unor prilejuri de manifestare folclorică și de situații sociale concrete, influența muzicii urbane care influențează direct mentalitatea, conștiința și orizontul artistic al maselor, au dus la transformarea, sau, în unele zone la părăsirea vechiului stil muzical al baladei sau al unor teme poetice.

Fiind cântate atât la curțile domnitorilor cât și în adunările țărănești și având o mare răspândire la popoarele balcanice, care duceau lupte cu același dușman comun: Imperiul Otoman, baladele erau mult mai variate și exprimau, în imagini artistice de o mare valoare estetică și ideologică, lupta lui permanentă

⁸ Breazul. George. Breazul, George. *Patrium Carmen - Contribuții la studiul muzicii românești*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1941, p. 21.